

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı Dövlət Universiteti

QARA NAMAZOV

**AZƏRBAYCAN
UŞAQ
ƏDƏBİYYATI**

(Ali məktəblər üçün dərslik)

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Elmi-Metodik Şurasının «Azərbaycan dili və ədəbiyyatı» bölməsinin 28.11.2005-ci il tarixli 01 sayılı iclas protokolu ilə təsdiq edilmişdir.

**M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası**

BAKİ - 2007

etaf - 258983

Bu fikir poemanın əsas mayasını, məzmununu təşkil edir. Buna görə də Nazir də, onun əməkdaşları da, gölün inşaatçıları da uşaqların məramına qail olur, leylək balalarını xilas edirlər.

«Ağacda leylək» poemasında leylək balalarının taleyi, «Sel» poemasında çayda çimən uşaqların, hətta sahil kəndlərində yaşayan insanların taleyi və bunun bədii həlli şairin əsas məqsədi olmuşdur. Leylək balalarının xilas olunmasında uşaqlar Nazirə zəng vurub gölün açılmasını tələb edirlər. Selin gəlməsi xəbərini eşidən telefonçu isə çevikliklə atı minib çayda çimən uşaqlara, sonra da sahil boyu bütün aran kəndlərinə xəbər verir. Şübhəsiz, hadisələrin sel kimi coşğun axını və surətlərin fəallığı uşaqlarda da cəsarət və inam, fəal hərəkət və nikbin əhvali-ruhiyyə tərbiyə edir.

«Lovğa Murtaz» poemasında isə lovğalığın həyatda acı nəticələrindən danışılır. Şair inandırıcı təsvir edir ki, lovğa təbiətli uşaqlar həyatı zəmindən uzaqlaşdıqca təklənir, fənalıq baş verir. Murtazın düşdüyü gülünc vəziyyət və şairin təlqin etdiyi məqsəd bundan ibarətdir. Bununla belə, şair uşaqların nikbin təbiətinin xilafına getmir, Murtaza yaxşı bir dərs verdikdən sonra uşaqlara qaytarır.

«Çoxbilmiş keçiyə» və «Dəcəl dələ, qorxaq dovşan və qorxmaz küçük» nağıl-təmsilləri də maraqlı, oxunaqlı işlənməmişdir. Nağıllarımızda keçiyə, dələ, dovşan, küçük haqqında dönmə-dönmə bəhs olunması şairin imkanlarını məhdudlaşdırmamış, əksinə, bu surətlərə yeni don geydirmiş, yeni keyfiyyətlər aşılammışdır. Odur ki, «Şəngül, Məngül, Şüngül» xalq nağıllarındakı ana keçiyə nisbətən burada təsvir olunan keçiyə daha tədbirli və çoxbilmişdir. Ən çətin anlarda çıxış yolu tapa bilir. O, canavarı, ayını, çaqqalı da aldadıb gedərgəlməz səfərlərə göndərir. Belə hünər palazqulaq küçükdə də vardır. O da balaca olmasına baxmayaraq, özündən böyüklərə meydan oxumağı bacarır. Bununla belə, ehtiyatlıdır. Rəqiblə görüşməzdən əvvəl bir tədbir düşünür, ehtiyatla hərəkət edir. Buna görə də döyüşdən qalib çıxır.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında öz dəst-xətti, üslubu ilə seçilən Məstan Günərin poeziyası get-gedə püxtələşir. Heç təsadüf deyildir ki, şairin «Nəğməli qovaq» şeirlər kitabı Respublika Lenin komsomolu mükafatına layiq görülmüş, «Çalğıcı quşlar» kitabına və «Ovçu İbişin macərələri» silsiləsinə görə isə ona Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı laureatı adı verilmişdir. Məstan Günər uşaq ədəbiyyatını öz əlvan poetik inciləri ilə zənginləşdirir.

Tofiq Mahmud (1930-1997)

Şair ədəbi aləmdə «Yola çıxıram» (1959) adlı ilk kitabı ilə tanınmışdır. Bu kitabdakı şeirlər onun ədəbiyyata böyük inam və həvəslə gəldiyindən xəbər verirdi. O zaman «Azərbaycan müəllimi» qəzetinin xüsusi müxbiri olan Tofiq Mahmud tez-tez rayonlara, kəndlərə ezamiyyətə gedir, məktəb həyatı ilə maraqlanırdı. Bu illərdə ona uşaq ədəbiyyatına ciddi meyl oyandı. O, uşaqlar üçün təzə əsərlər yaratmağa başladı. Beləliklə, «Utancaq oğlan» və «Dibçək» adlı ilk uşaq kitabçaları meydana çıxdı. 1961-ci ildən sonra «Göyərçin» jurnalı redaksiyasında işləyən T.Mahmud uşaq ədəbiyyatı ilə daha ardıcıl məşğul olmağa başladı.

Onun uşaqlar üçün yazdığı ilk iri həcmli əsəri «Alpinistlər» poemasıdır. Pioner və məktəblilərin həyatından bəhs edən həmin əsərdə şair uşaqların alpinist olmaq cəhdini, eyni zamanda doğma Azərbaycan torpağına məhəbbətini qələmə almışdır. Əsərdə dağların zirvəsinə qalxan, təbiəti, tarixi abidələri öyrənən uşaqların əhvali-ruhiyyəsini canlandırmağa çalışmışdır. Poemada başı ağ örpəkli dağın gözəllikləri ilhamla tərənnüm olunmuşdur.

T.Mahmud doğma Azərbaycanı gəzməyi çox sevir. Abşeron onun ən çox sevdiyi yerlərdən biridir. «Süsən gəzir Abşeronu» adlı poeması məhz elə bu torpağa, onun gözəl-

liklərinə həsr olunmuşdur.

Süsən adlı balaca bir qız elektrik qatarında Abşeronu görəndə, hər yerdə qeyri-adi gözəlliklərlə üzləşir. Dəniz sahilindəki qayalar, tut ağacı, üzüm bağları, əncir ağacı, gül-çiçək və sair öz bədii əksini tapmışdır. Poemada doğma təbiətin gözəlliklərini görən və duyan insanın iftixar, fərəh hissələri əksini tapmışdır. Şair bu poema ilə kifayətlənmədi, Abşeron haqqında ikinci poemasını yazdı: «Süsən, Toplan və sehrli maşın». Həmin poemada yenə də Abşeron torpağı, onun zəngin təbiəti, Neft daşları təsvir olunmuşdur. Tofiq Mahmud Abşeronu ayrı-ayrı şeirlərində də tərənnüm etmişdir.

Şair Azərbaycanın gözəl guşələrini də gəzmiş, silsilə şeirlər, poemalar yazmışdır. «İstisu lövhələri» silsiləsindən olan şeirlər yığcam və mənalıdır. Bu şeirləri oxuduqca göz önündə İstisu mənzərələri, lövhələri canlanır. Balaca qəsəbə, bu qəsəbənin qeyri-adi təbiəti, şimşəyi dumanı, yolları, çayı və s. şeirdə əlvan boyalarla tərənnüm olunur. Altıağac, Kəlbəcər, Laçın, Lənkəran, Lerik və digər yerlərin təbiəti şairin palitrasında canlı, gözəl və təsirlidir.

Azərbaycanın misilsiz təbii gözəlliyi ilə yanaşı, onun tarixi keçmişi də şairi düşündürür. O, xalqın qəhrəmanlıq tarixindən ibrətəməz hadisələri seçib qələmə alır, uşaqlara mərdlik, hünər, vətənpərvərlik hissələri aşılayır. Tofiq Mahmudun «Bu torpağı tanı sən» silsiləsindən olan şeirləri xüsusilə maraqlıdır. Bu şeirlərdə Babək, Cavanşir, Tomris kimi qəhrəmanlardan söhbət açılır, qədim tarixi abidələrimiz tərənnüm olunur, xalqımızın keçmişi və bu günü haqqında geniş təsəvvür yaradılır. Bu mənada Qazi bəyin arvadı haqqındakı şeir təsirlidir. Bu şeirdə sərkərdə ərinin öldüyünü görən igid və qorxmaz qadının onun əvəzinə döyüşə atılması, qələbə qazanması, Təbriz camaatının isə qalibi gül-çiçəklə qarşılması təsvir olunur. Əlbəttə, əsgərlər bu sərkərdənin qadın olduğunu biləndə heyrətlənirlər.

Azərbaycan təbiətinə məhəbbət, gözəlliyi, xalq sərəvətini göz bəbəyi kimi qorumaq hissi Tofiq Mahmud yaradı-

cılığında başlıca yer tutur. «Sehrli məşəbəyi» poemasında şair fədakar bir məşəbəyi surətini yaratmışdır.

Bu məşəbəyi təbiət, gözəllik aşıq olmaqla yanaşı, fədakar və qorxmazdır. O, gözəllik yolunda ölümə getməyə hazırdır.

Poemada maraqlı əhvalatlar, hadisələrlə yanaşı, gözəl təbiət təsvirləri də vardır.

«Kəpənək gözəlliyi» poeması da bir kəpənəyə, onun qeyri-adi gözəlliklərinin təsvirinə həsr olunmuşdur. Bu kəpənək qarğadan qorxub qaçır, gözəl təbiətin qucağında gül-çiçəklərin arasında gizlənir, hər iki poema şairin yaradıcılığında müvəffəqiyyətli ədəbi hadisə sayıla bilər.

Tofiq Mahmudun uşaqlar üçün yazdığı hekayələr, nəğillər və əfsanələr onun «Dalğalar» adlı kitabında toplanmışdır. Bu əsərlərdə təbiətin gözəllikləri, qəhrəmanlıq motivləri, xeyirxahlıq, təmiz yoldaşlıq münasibətləri qələmə alınmışdır. «İgid təyyarəçinin qardaşı», «Maşinist», «Adada hadisə», «İgid çapar» kimi hekayə və əfsanələr də bu cəhətdən maraqlıdır.

Tofiq Mahmud orta məktəbin yuxarı sinif şagirdlərinin həyatından bəhs edən «Yerə dağılan muncuqlar» adlı bir povest də yazmışdır. Bu povestdə gənclərin sevgisi, əhvalruhiyyəsi, şən və mənalı günləri təsvir olunmuşdur. Povestdə Şahizə müəllimin və digər müəllimlərin surətləri vardır.

Tofiq Mahmudun «Məşədə səs», «Qızının sualları», «Kəpənək gözəlliyi» adlı kitablarında toplanan şeirlər, poemalar kiçik yaşlı oxucular arasında geniş yayılmışdır. Əsərləri Moskvada «Murzilka», «Veseli kartinki», «Pioner» jurnallarında çap olunmuşdur. Eyni zamanda bir sıra xalqların dillərinə də tərcümə edilmişdir.

Tofiq Mahmud A.Barto, V.Berestov, Y.Akim, İ.Tokmakova və başqa sənətkarların şeirlərini dilimizə çevirməklə uşaq ədəbiyyatını zənginləşdirmişdir.